

[0223]

DE SCHIERMONNIKOOGSE DUNATERS

T.E. Halbertsma schrijft in *Ut it âlde laech* I, 176 van het eiland Schiermonnikoog, dat de bevolking vol zat van verhalen over *dúnaters of dúngeasten*, maar wat men ervan vertelde en hoe men zich deze bovennatuurlijke wezens voorstelde zegt hij helaas niet. *S.J. van der Molen*, *Frysk Sêgeboek* I 13 kan dan ook niets anders doen dan zijn mededelingen herhalen en eindigen met de vraag of wij misschien deze *dúnaters* mogen plaatsen naast kwelgeesten als de Amelandse *woutermantsjes*, die “de minsken, as se bij nacht oer 'e dunen rounen, mei niddels en spjelden yn 'e kûten stieken.”

Wat en hoe ze ook geweest zijn, die Schiermonnikoogse *dúnaters*, veel goeds heeft men er stellig niet van ondervonden, dat verraaft hun naam. Het tweede lid van het woord, *ater*, is identiek met fri. *atter*, *etter*, doorgaans gesproken en geschreven *otter*. In deze laatste vorm noemt *Keizer*, *Het Tessels* 147, het voor zijn eiland, evenals *Knop*, *De Spraakkunst der Terschellinger dialecten*, § 114.

Als *atter* leeft het voort bezuiden het Marsdiep en oostelijk van de Lauwers. Men vindt het in *J. de Vries*, *Westfriesche Woorden* 7 en 62, evenals in *Karsten*. *Het dialect van Waterland* 117, zelfs in adverbiaal gebruik, b.v. *in atter koud*, zeer koud. Het Gronings heeft volgens *Ter Laan*, *N. Gron. Wdb.*, eveneens *atter*, (bijvorm *adder*) voor *etter*, en zo ook het Oostfries blijkens *Ten Doornkaat Koolman*, *Wdb. der Ostfri. Sprache* I, 70, en *Stürenberg*, *Ostfri. Wdb.* 7. Nog veel oostelijker zelfs is *atter* bekend. Het *Niedersächs. Wdb.*, bezig te verschijnen, vermeldt in kolom 526 *atter(e)* = “eigenzinnig, prikkelbaar kind”, ook “onuitstaanbare vlegel”: *de Sliengel is 'n ganz ullt Atter*. Hier is duidelijk, juist als op Schiermonnikoog, de stap gemaakt van *atter*, *etter*, naar “lastig wezen”. De betekenis „spook” of “plaaggeest” komt voor in 't Lüneburgse *aterbock*. Het is er de naam van de boze watergeest, waarmee kinderen worden afgeschrikt voor een put of voor de waterkant, de *boesappert*, of *boesjeude* der Groninger wateren, de *bûzehappert* der Friese. In de Noordharz heet deze boeman *odderbock*, in Bremervörde *adderürk*. Het *Nsächs. Wdb.* noemt voor de verklaring van het tweede lid van dit laatste woord het oudeng. *orc*, boze geest, doch oppert ook vervorming uit *ülk*, bunzing, waarvan een bijvorm *ürk* voorkomt in 't Nds. land. Dit lijkt ons het meest waarschijnlijk, als wij *adderürk* vergelijken met *ater-*, *odderbock*: de bok, de bunzing en de *etter* hebben nl. één ding gemeen: de stank. Het oostfr. *stinken as 'n otter* verraaft dat *otter* “etter”, althans „boze geest”, ook, daar gangbaar is geweest. Uit het materiaal valt op dat de namen voor *otter*, *adder* en *etter* sterk dooreengelopen zijn. De vraag in hoeverre dat is toe te schrijven aan oude verwantschap, zoals *Ten Doornkaat Koolman* oppert, laten wij hier veilig rusten, wij hopen er t.z.t. nog eens op terug te komen.

Er is ons gebleken dat Schiermonnikoog met zijn *dúnater* taalkundig aansluiting vertoont bij oostelijker streken in de klank van het woord, volkskundig echter nog sterker in zijn betekenis „boze geest”. Dat zijn *ater* staat tegenover *atter* elders is niet ongewoon. Het Nederlands heeft ook de eerste vorm in het woord *aterling*, onverlaat, in oudere betekenis „ontaard kind”, nog vroeger „bastaardkind”. De historie van het woord is uitvoerig geschreven door *De Vries*, *Taalk. Bijdr.* II, 5 vv. Zijn uitgangspunt is geweest het woord *etterling*.

in het *Bremisch-Niedersächs. Wdb.* van 1767. Het wordt daarin omschreven als „jonge hond van de eerste worp”. Diens beet heette in de volksmening vergiftig en zeer moeilijk te genezen. Als tweede betekenis gold reeds “iemand die in de grootste onreinheid ter wereld is gebracht” en ook „venijnig, boosaardig mens”. Etter - vergif - stank - boze geest, deze begrippen liggen in onze geest niet ver uiteen: de duivel immers verradt zijn aanwezigheid ook door stinkende zwaveldamp. Wij mogen blij zijn dat Schiermonnikoog *ater* „boze „geest” heeft bewaard, die elders in ons land is verdwenen. Het woord is bovendien een kostbaar taalrelict. In het Ingweoons is germ. *ai*, bewaard in Duits *eiter*, etter, â geworden. Waar vormen met *a* voortleven bevinden wij ons dus binnen de Ingweoonse grenzen. Vandaar het Noorddduitse *at(t)er* en 't Eng. *atter*.

De variant *otter* in de betekenis “boze geest, duivel” heeft wellicht sporen nagelaten, die WNT XI, 1519 sub. *otter* worden genoemd, bv. uit *Ernest Staes* van *Bergmann*: „ge zijt ‘nen otter”. Het wordt als venijnige schimp en belediging opgenomen door de toegesproken buurvrouw en zal dus in ouder tijden niet ver hebben gelegen van „hoerenkind” of „heks”, d.i. van „aterling” en „dúnater”, „odderbock”. Het zou, evenals 't oostfri. *stinken as 'n otter*, een relict kunnen zijn van een eens in wijd gebied gebruikt *otter*, etter, thans beperkt tot de streek tussen Lauwers en Marsdiep.

J. Naarding.